View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE
provided by Electronic National University Odessa Law Academy Institutional Repository

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

СКУРІХІН Сергій Миколайович

УДК 340.11:008:355.332(477)

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті "Одеська юридична академія" Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
Заслужений юрист України
ОБОРОТОВ Юрій Миколайович,
Національний університет
"Одеська юридична академія",
завідувач кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України
СКАКУН Ольга Федорівна,
Кримський економічний інститут
Київського національного економічного,
університету імені В. Гетьмана,
завідувач кафедри правового регулювання,
економіки;

кандидат юридичних наук, доцент
КРАВЧУК Микола Володимирович,
Тернопільський національний економічний
університет, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права

Захист відбудеться 18 червня 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету "Одеська юридична академія" за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету "Одеська юридична академія" за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **Л.Р. Біла-Тіунова**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Збройні Сили як інститут держави посідають особливе місце в її механізмі. Специфіка призначення і діяльності Збройних Сил, високі психологічні та фізичні навантаження при виконанні військовослужбовцями своїх обов'язків, підвищене почуття обов'язку перед державою, та інші чинники сприяли виділенню військовослужбовців в окрему соціальну спільність. Ця спільність характеризується наявністю особливої системи цінностей, традицій, специфікою менталітету, правосвідомості, правової культури.

Консолідація військовослужбовців у цілісність, у першу чергу, досягається завдяки офіцерському складу, при цьому моральний дух, дисципліна і боєздатність підпорядкованих військовослужбовців безпосередньо залежать від особистих якостей офіцерів, їх компетентності, рівня їх правової культури.

Актуальність вивчення правової культури офіцерського складу Збройних Сил України обумовлена: по-перше, тим, що діяльність Збройних Сил як у мирний, так і у воєнний час строго регламентована спектром нормативно-правових актів, і в обов'язки офіцерського складу входить не лише дотримання ними самими правових приписів, але й вимога їх виконання підпорядкованими їм військовослужбовцями. Для досягнення цієї мети офіцерському складу необхідно не просто сприймати, але й розуміти дію правового інструментарію, перейнятися його духом, ставитися до права як до цінності, що безпосередньо пов'язано з їх правовою культурою; по-друге, тим, що, на відміну від загальнотеоретичних досліджень правової культури суспільства в цілому і окремих соціальних груп, вивчення правової культури такої соціальної спільності, як офіцерський склад Збройних Сил України, до теперішнього часу не здійснювалося.

Крім того, вивчення правової культури офіцерського складу обумовлене підвищенням в українській юриспруденції уваги до епістемології військово-правових проблем і тенденцією виокремлення в системі права України військового права як комплексної галузі права.

Слід зазначити, що прийняття 14 грудня 2010 р. Верховною Радою України Закону України "Про культуру" визначає вектори сучасної державної політики у сфері культури й актуалізує дослідження правової культури офіцерського складу Збройних Сил України.

Питання, що належать до теми дисертаційного дослідження, знаходяться на стикові юриспруденції та інших суспільних наук, тому теоретичною основою дослідження є роботи фахівців, які працюють як у галузі права: С. С. Алексєєва, П. П. Баранова, О. Д. Бойкова, О. О. Ганзенка, В. В. Дудченко, А. Е. Жалинського, М. І. Козюбри, Г. Г. Костакі, Н. М. Крестовської, А. Ф. Крижановського, В. В. Лазарєва, О. А. Лукашевої, С. І. Максимова, О. В. Малька, М. Г. Матузова, О. С. Мельничук, О. Ю. Мордовцева, Є. В. Назаренко, В. С. Нерсесянца, Ю. М. Оборотова, О. І. Овчиннікова, М. П. Орзіха, С. С. Павлова, А. В. Полякова, П. М. Рабіновича, М. М. Рассолова, Ю. М. Резніка, В. П. Сальнікова, В. М. Сирих, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомирова, В. О. Туманова, Г. М. Чувакової та ін., так і в

галузі культурології, філософії, історії, психології, соціології, в інших галузях гуманітарного знання: А. С. Бароніна, В. С. Біблера, Л. М. Гумільова, М. М. Заковича, О. А. Івакіна, А. С. Карміна, Э. Кассірера, І. П. Крип'якевича, Ю. М. Лотмана, В. М. Межуєва, С. В. Назаренка, І. Д. Невважая, А. П. Овчиннікової, І. І. Тюрменко, Б. А. Успенського, С. Хантінгтона та ін.

Окремі аспекти правової культури військовослужбовців і шляхів її формування знаходили своє віддзеркалення в теоретичній і спеціальній прикладній літературі, тому в дисертаційному дослідженні використано праці: В. І. Алещенка, О. В. Барабанщикова, П. П. Богуцького, Є. І. Григоренка, М. В. Кравчука, В. В. Лунєєва, Ю. І. Мігачова, Р. В. Мороза, В. Й. Пашинського, С. С. Соловйова, В. І. Царенка та ін.

Нормативну та емпіричну основу роботи становлять загальне і спеціальне законодавство, що регулює правові взаємовідносини в умовах проходження військової служби у Збройних Силах України, результати проведеного автором конкретно-соціологічного дослідження правової культури офіцерів, а також статистичні й аналітичні дані, які взято з інших соціологічних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної програми Національного університету "Одеська юридична академія" на 2006–2010 рр. "Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті" (державний реєстраційний номер 0106U004970) і є частиною наукової теми кафедри теорії держави і права Національного університету "Одеська юридична академія" "Традиції та оновлення у правовому житті України (теоретичний аспект)".

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є доктринальне обґрунтування особливостей правової культури офіцерського складу Збройних Сил України, визначення шляхів формування й підвищення правової культури цієї категорії військовослужбовців.

Для досягнення мети дослідження було визначено такі основні завдання:

узагальнити сучасні теоретичні підходи до визначення культури для того, щоб окреслити зміст поняття правової культури, відмежувати категорію "правова культура" від суміжних правових категорій;

визначити поняття і зміст правової культури військовослужбовців Збройних Сил України;

виокремити особливості правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України і надати функціональну характеристику їх статусної правової культури;

дослідити й узагальнити правові традиції у правовій культурі військовослужбовців Збройних Сил України;

обґрунтувати категорію "правові аномалії в правовій культурі", виявити їх прояв у правовій культурі військовослужбовців Збройних Сил;

визначити особливості правової культури офіцерів Збройних Сил України залежно від рівня і глибини пізнання правових явищ і з позиції оволодіння ними;

виокремити особливості правосвідомості, правового мислення і правового менталітету офіцерського складу Збройних Сил України;

визначитися з правовою соціалізацією в умовах проходження військової служби у Збройних Силах й показати основні форми правового виховання офіцерів, що дозволяють підвищити їх правову культуру;

запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері формування правової культури військовослужбовців Збройних Сил України в цілому і офіцерського складу, зокрема.

Об'єктом дослідження є правова культура військовослужбовців як явище правової реальності.

Предметом дослідження є правова культура офіцерського складу Збройних Сил України, її поняття, зміст функціонування, умови формування.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження побудована з урахуванням використання як сучасної, так і класичної методології.

Центральне місце в дисертаційному дослідженні посідає інформаційно-семіотичний підхід, використання якого дозволило глибше проникнути у сутність правової культури військовослужбовців, розширити сферу явища, що вивчається, виокремити специфіку і зміст правової культури офіцерського складу Збройних Сил України (р.р. 1-4). Застосування аксіологічного підходу обумовлено необхідністю аналізу ціннісних компонентів правової культури офіцерів (п.п. 1.1., 1.2., 3.4., р. 4). Антропологічний підхід дозволив виявити особливості правового менталітету офіцерського складу (п.п. 3.3, 3.4). Історико-правовий і порівняно-правовий методи дозволили проаналізувати взаємозв'язок і спадкоємність правових традицій та інших елементів групової правової культури (п.п. 1.4., 2.1., 2.4). Використання формально-юридичного методу сприяло формулюванню ряду дефініцій у процесі дослідження правової культури офіцерів (п. 1.3., 1.4., р.р. 2, 3). Збройні Сили України є нормативно врегульованою, впорядкованою системою, на яку покладено специфічні завдання щодо захисту держави, тому використання системного методу дозволило розкрити роль і "місце" офіцерського складу серед інших військовослужбовців, розглянути особливості їх правового статусу (п.п. 2.1., 4.2., 4.3). Метод моделювання використано при розробці просторової моделі визначення правової культури військовослужбовця (п. 4.1). За допомогою конкретно-соціологічного і статистичного методів здійснено аналіз кількісних і якісних показників правової культури офіцерського складу Збройних Сил України (п.п. 2.4., 3.1., 4.1).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим загальнотеоретичним дослідженням правової культури офіцерів Збройних Сил України. Наукова новизна дослідження полягає в такому:

уперше:

використано інформаційно-семіотичний підхід при дослідженні правової культури військовослужбовців;

введено категорію "статусна правова культура військовослужбовців", яка характеризується особливостями правового статусу її носіїв;

визначено компетентну правову культуру офіцерського складу Збройних Сил України;

визначено роль правового мислення у правовій культурі офіцерського складу Збройних Сил України;

виокремлено особливості правового менталітету офіцерського складу Збройних Сил України;

введено категорію "правові аномалії", що виражає негативний пласт правової культури військовослужбовців;

представлено просторову модель визначення правової культури військовослужбовця;

здійснено конкретно-соціологічне дослідження рівня правової культури офіцерського складу Збройних Сил України;

удосконалено доктринальний підхід до класифікації правосвідомості і правової культури за рівнем і глибиною усвідомлення правової дійсності;

набули подальшого розвитку:

питання використання правових традицій у правовій культурі військовослужбовців;

зміст правового статусу офіцерського складу Збройних Сил України та його зв'язок з правовою культурою офіцерів;

напрями правової соціалізації при формуванні правової культури офіцерського складу Збройних Сил України.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження пов'язане з використанням його теоретичних положень у справі вдосконалення правової культури офіцерського складу Збройних Сил України, що сприятиме підвищенню військової дисципліни, законності, правопорядку і зрештою позначиться на підвищенні боєготовності Збройних Сил.

Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальших теоретичних розробок сутності та функціонування правової культури, а також поглибленого дослідження статусної правової культури;

практичній сфері – для процесу формування правової культури офіцерського складу Збройних Сил України: при проведенні правової підготовки і правового виховання; при вирішенні проблем військово-правових стосунків;

навчально-методичній роботі – при проведенні занять з навчальних дисциплін "Теорія держави і права", "Проблеми теорії держави і права", для підготовки навчальних програм із дисципліни "Військове право" в юридичних і військових навчальних закладах. Для підготовки фахівців із військово-облікової спеціальності "Правове виховання" є актуальним введення спеціального курсу "Правова культура військовослужбовців".

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного університету "Одеська юридична академія". Окремі положення і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на: 6-й (23–24 квітня 2003 р., м. Одеса), 7-й (22–23 квітня 2004 р., м. Одеса), 8-й (22–23 квітня 2005 р., м. Одеса), 9-й (26 квітня 2006 р., м. Одеса) звітних наукових конференціях професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії; 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу "Правове життя сучасної України" (27–28

квітня 2007 р., м. Одеса); Всеукраїнській науковій конференції "Правове життя сучасної України" (18–19 квітня 2008 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції "Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри" (13–14 червня 2008 р., м. Одеса); IV Міжнародній науково-практичній конференції "Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє" (14–16 жовтня 2008 р., м. Київ); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу "Правове життя сучасної України" (5–6 червня 2009 р., м. Одеса); науково-практичній конференції "Актуальні проблеми розвитку військового права, удосконалення законодавства з правового та соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей" (24 грудня 2009 р., м. Київ); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу "Правове життя сучасної України" (21–22 травня 2010 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми юридичної науки – 2010" (26 листопада 2010 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення в 13 публікаціях, з яких 10 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, 15 підрозділів, висновків, додатку і списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації становить 179 сторінок, додаток розміщено на 6 сторінках, список використаної літератури включає 267 найменувань і розташований на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання дослідження, охарактеризовано методологію роботи, її наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, викладено відомості про апробацію і публікацію основних положень дослідження.

Перший розділ "Методологічні аспекти дослідження правової культури військовослужбовців" складається з чотирьох підрозділів. У ньому: розглянуто методологічне значення інформаційно-семіотичного підходу в дослідженні правової культури; виокремлено структуру правової культури; надано поняття і загальну характеристику правової культури військовослужбовців.

Підрозділ 1.1. "Інформаційно-семіотична концепція культури як методологічна основа дослідження" містить загальнотеоретичний аналіз різних підходів до розуміння культури. Передусім, розглянуто філософський, соціологічний та антропологічний підходи, виокремлено їх сильні сторони й недоліки.

Зазначено, що більшість сучасних дослідників культури підтримують або, як мінімум, не заперечують її знакової природи. З метою вивчення цієї характеристики розглянуто інформаційно-семіотичну концепцію культури (А. С. Кармін). З інформаційно-семіотичної точки зору феномени культури – це будь-які артефакти, які несуть у собі сенси, тобто є знаками, що мають значення. Сукупності знаків при цьому утворюють тексти, в яких міститься соціальна

інформація. Виходячи із цього, культура – це соціальна інформація, яка зберігається й накопичується у суспільстві за допомогою створюваних людьми знакових засобів.

Інформаційно-семіотичний підхід має важливе методологічне значення при дослідженні правової культури. Він дозволяє глибше проникнути у сутність правової культури, осмисливши правову спадщину народу, розширити сферу феномену, що вивчається, включивши до нього не лише позитивні, але й негативні прояви правової дійсності.

У ***підрозділі 1.2. "Поняття і зміст правової культури в сучасній юриспруденції"*** виокремлено проблемні, дискусійні питання у розумінні правової культури.

Зазначено, що будь-яка культура містить у собі, окрім позитивних, ще й негативні, небажані прояви активності людини. Така позиція є досить поширеною в культурології і має багато послідовників. Можливість виокремлення негативної правової культури вже представлена у деяких сучасних загальнотеоретичних юридичних дослідженнях. Зокрема, інституціоналізуються, а отже, й нормуються різноманітні види людської діяльності, перетворюючись на частину культури незалежно від того, позитивну чи негативну роль вони відіграють у суспільстві (Л. І. Спірідонов), про існування негативної правової культури говориться у підручнику з теорії держави і права за редакцією М. М. Рассолова, В. О. Лучіна, Б. С. Ебзеєва, про негативні прояви правової культури зазначали учасники (С. О. Комаров, В. М. Баранов, Л. В. Лобанова) наукової конференції "Правова культура в Росії на рубежі століть".

Виокремлення негативної правової культури дозволило інакше оцінити співвідношення категорій "правова культура" і "правове життя". Правова культура характеризується більшою мірою статичними компонентами. Вона означає лише здійснене (що відбулося) у правовому бутті, тоді як правове життя, включає правові явища і процеси як такі, що здійснилися (що відбулися), так і такі, що не здійснилися (що не відбулися). Широке розуміння правової культури дозволяє, зокрема з'ясувати причини виникнення і характер негативного сприйняття правових явищ у суспільстві, усвідомити зв'язок правопорушень із глибинними особливостями сприйняття правової дійсності тощо.

Методологічною основою вивчення правової культури як категорії, що включає і позитивні, і негативні сторони правової дійсності, є розуміння правової культури як інформаційно-семіотичної структури. Цей підхід стає особливо актуальним при дослідженні правової культури окремих соціальних спільностей, що мають власну систему цінностей, правових традицій, особливостей правосвідомості і правового менталітету.

У ***підрозділі 1.3. "Структура і носії (суб'єкти) правової культури як основа її класифікації"*** здійснено аналіз особливостей правової культури залежно від суб'єктного складу, виокремлено структурні компоненти правової культури.

Якщо виходити з інформаційно-семіотичного підходу, то правова культура суспільства є правовою інформацією, яка зберігається і накопичується в суспільстві за допомогою створюваних людьми знакових засобів.

Правова культура особи є компонентом правової культури суспільства і залежною від неї величиною. Її можна уявити як стан правового розвитку особистості, виражений у правовому менталітеті, правосвідомості і правових установках, а також у діяльності відповідно до сформованих правових орієнтацій.

З урахуванням того, що правову культуру суспільства можна зарахувати до групової правової культури, тільки із більш широким рівнем узагальнення індивідів, під правовою культурою соціальної групи слід розуміти правову інформацію, яка зберігається і накопичується в межах соціальної групи за допомогою знакових засобів. Зміст правової культури соціальної групи розглянуто через такі структурні компоненти: ідеолого-психічні – правосвідомість, правове мислення, правовий менталітет, правові аномалії; нормативні – правові тексти; поведінкові – правова поведінка; ті, що об'єктивувалися – правові традиції.

Прикладом групової правової культури, виокремленої за ознакою приналежності її носіїв до специфічного інституту держави, є правова культура військовослужбовців Збройних Сил України.

У ***підрозділі 1.4. "Поняття, специфіка і види правової культури військовослужбовців"*** на підставі інформаційно-семіотичного підходу надано визначення правової культури військовослужбовців, виокремлено особливості правової культури різних категорій військовослужбовців.

У Збройних Силах України соціокультурна ідентифікація військовослужбовців багато в чому пов'язана з первинною ієрархічною побудовою армії. Службова ієрархія обумовлена специфічними завданнями Збройних Сил, які підкреслюють необхідність жорсткої вертикалі управління й безумовної субординації між військовослужбовцями. Посада і військове звання, при цьому, визначають не лише місце військовослужбовця у службовій ієрархії, вони підкреслюють обсяг його прав і обов'язків, рівень його професіоналізму і правової культури. Військовослужбовців при дослідженні правової культури поділено на три групи: 1) рядовий, сержантський і старшинський склад військовослужбовців, що проходять службу як за призовом, так і на контрактній основі; 2) особи офіцерського складу; 3) військовослужбовці, що мають юридичну освіту і здійснюють професійну юридичну діяльність.

Для військовослужбовців, що належать до першої групи, характерним є повсякденний рівень правової культури. Професійний рівень правової культури мають військовослужбовці, що належать до третьої групи. У Збройних Силах України також існує певне коло осіб, які мають теоретичний (науковий) рівень правової культури. Це вчені юристи, метою наукових досліджень яких є розвиток військового права, розробка військового законодавства, формування військово-правової доктрини. Рівень правової культури осіб офіцерського складу, який не має юридичної освіти, не є професійним, проте, істотно відрізняється від повсякденного рівня правової культури.

Другий розділ "Статусна правова культура військовослужбовців" складається із чотирьох підрозділів. У ньому: розкрито поняття і зміст правового статусу військовослужбовців; виокремлено категорію "статусна правова культура

військовослужбовців", надано її функціональну характеристику; здійснено аналіз правових традицій і правових аномалій у правовій культурі військовослужбовців.

У ***підрозділі 2.1. "Правовий статус військовослужбовців та їх статусна правова культура"*** здійснено аналіз різних підходів до розуміння правового статусу особи. Зазначено, що серцевину, основу правового статусу особи становлять права, свободи й обов'язки.

Обов'язки військовослужбовців є одним із центральних елементів їх правового статусу. Обов'язки приписують те, що саме військовослужбовцеві необхідно виконувати, які вимоги до нього пред'являються. Права і свободи вказують на те, що може робити військовослужбовець, не вступаючи у протиріччя з інтересами держави і суспільства, державними організаціями, а також законними інтересами інших осіб. Військово-службові права, свободи й обов'язки офіцерського складу можна поділити на загальні, посадові і спеціальні. Загальні військово-службові права, свободи й обов'язки є властивими військовослужбовцям усіх категорій; посадові – визначаються становищем офіцера у службовій ієрархії; спеціальні – пов'язані з перебуванням офіцерського складу в особливих умовах військової служби: на бойовому чергуванні, в караулі, при виконанні спеціальних завдань.

Правова культура військовослужбовців безпосередньо пов'язана із їх правовим статусом. Нормативно закріплені права, свободи й обов'язки рядового, сержантського і офіцерського складу сприяють формуванню окремої корпоративної організації у суспільстві, відбивають специфіку правової культури військовослужбовців. Виходячи із цього, правову культуру військовослужбовців Збройних Сил України визначено як статусну правову культуру. Цей різновид правової культури характеризується особливостями правового статусу її носіїв.

У ***підрозділі 2.2. "Функціональний аспект статусної правової культури військовослужбовців"*** надано характеристику динамічним складовим статусної правової культури військовослужбовців, які розкриваються у функціональному ракурсі.

Виокремлено такі функції статусної правової культури військовослужбовців: інформаційно-правову, регулятивну, комунікативну, ціннісно-нормативну, правосоціалізаторську. Інформаційно-правова функція знаходить вираження у правових ритуалах, традиціях, звичаях і нормах, за допомогою яких відбуваються збереження, накопичення і трансляція цінностей, що визначають сутність військової професії, усвідомлюються відмітні особливості менталітету військовослужбовців. Регулятивна функція спрямована на забезпечення стійкого, злагодженого, динамічного й ефективного функціонування Збройних Сил України. Властиві статусній правовій культурі військовослужбовців ритуали, традиції, звичаї, норми, набуваючи форми певних стереотипів, регулюють поведінку військовослужбовців. Діяльність Збройних Сил України заснована на постійній правовій комунікації між військовослужбовцями. Положеннями військового законодавства строго регламентовано взаємовідносини між командирами й підлеглими, взаємовідносини між військовослужбовцями, що стоять на одному рівні службової ієрархії. Якісний стан статусної правової

культури військовослужбовців має вираження через ціннісно-нормативну функцію. Більшість цінностей військової служби, будучи закріпленими у військовому законодавстві, набувають характеру цінностей права і визначають зміст правової культури військовослужбовців. Правова соціалізація здійснюється в безперервному процесі соціальної комунікації. У військовому колективі військовослужбовець орієнтується на існуючі у ньому цінності і норми. Його поведінка багато в чому залежить від розуміння ним своєї ролі у структурі армійського життя, прийняття цієї ролі, здатності її виконувати.

У ***підрозділі 2.3. "Правові традиції у правовій культурі військовослужбовців"*** здійснено аналіз соціальної ролі правових традицій, надано характеристику правових традицій, що існують у Збройних Силах.

Правові традиції є важливим компонентом статусної правової культури військовослужбовців. Багато військових традицій прямо закріплено у нормах військового права, при цьому, вони набувають форми правових традицій, відбивають особливості статусної правової культури військовослужбовців. Офіцерський склад не лише підтримує правові традиції, що існують у Збройних Силах, але й має власну систему правових традицій. Традиції українських офіцерів об'єднані у "Кодексі честі офіцера Збройних Сил України", оголошеного наказом Міністра оборони України від 31.12.1999 р. № 412. Зазначається, що Кодекс честі визначає норми поведінки, а не відповідальність за їх порушення і не є механізмом вирішення конкретних ситуацій. У той же час, його спрямовано на: орієнтацію офіцера на певний спосіб життя, стиль поведінки; затвердження поваги, довіри і відповідальності у взаєминах офіцерів; впровадження в життя загальнолюдських, військових цінностей і формування на їх основі професіонала і патріота держави.

Значення правових традицій у Збройних Силах України має вираження у таких аспектах: по-перше, вони сприяють формуванню єдності і згуртованості офіцерського складу; по-друге, вони приписують молодим офіцерам підкорятися існуючим правилам і нормам поведінки; по-третє, вони вимагають очищення рядів Збройних Сил від тих осіб, які не дотримують або порушують традиції, сприяючи збереженню чистоти рядів офіцерського корпусу; по-четверте, правові традиції синтезують і нормативно закріплюють усе краще, що є у цій корпорації.

У ***підрозділі 2.4. "Правові аномалії в правовій культурі військовослужбовців"*** виокремлено й обґрунтовано категорію "правова аномалія", здійснено аналіз основних форм існування правових аномалій у правовій культурі військовослужбовців.

Правовий нігілізм і правовий ідеалізм – невід'ємні явища правової культури (І. Д. Невважай). Ці деформації залежать не лише від змістовної сторони правосвідомості, але й від ментальних характеристик, від світогляду, від ієрархії переконань, що історично склалася, уявлень про світ, оцінок, смаків, культурних канонів, способів вираження думки. Тому ці дефектні стани визначено не як деформації правосвідомості, а об'єднано в окрему категорію – "правові аномалії". Правові аномалії, при цьому, мають місце у сфері правової культури і становлять

її "негативний пласт". До форм існування правових аномалій віднесено: правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий інфантилізм, правову демагогію.

Здійснено аналіз проявів правових аномалій у Збройних Силах України. Зазначено, що хоча правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий інфантилізм і правова демагогія – різні правові явища й ототожнювати їх не можна, вони тісно примикають один до одного. Якщо розглядати їх наслідки, то правовий ідеалізм, правовий інфантилізм і правова демагогія, зрештою, породжують у військовослужбовців кризу віри в регулятивні можливості законодавства, загострюють нешанобливе ставлення до права і всієї правової дійсності, тобто по суті, є джерелами крайньої форми прояву правових аномалій – правового нігілізму.

Третій розділ "Компетентна правова культура офіцерського складу Збройних Сил України" складається з чотирьох підрозділів і містить дослідження основних відмітних особливостей статусної правової культури офіцерів Збройних Сил України.

У ***підрозділі 3.1. "Компетентність офіцерів і компетентна правова культура"*** розглянуто взаємозв'язок військової служби офіцерського складу Збройних Сил України з їх рівнем правової культури.

Здійснено аналіз специфіки військової служби офіцерів як різновиду державної служби особливого характеру. Зазначено, що знань про право за принципом "усього потроху" має вистачати для правильної реалізації прав і обов'язків у повсякденних стосунках. Для здійснення офіцерами управлінської діяльності цих знань недостатньо. Їх знання про право є більш деталізованими і конкретними. Проте, якщо професійну правову культуру юриста відрізняє більш-менш стрункa система знань і уявлень про всі галузі права, то статусна правова культура офіцера, формуючись безпосередньо у практиці реалізації військового права, обмежена знанням законодавства тільки у межах його компетенції.

Здійснено теоретичний аналіз категорій "компетенція" і "компетентність".

Враховуючи наявність у офіцерського складу чітко виражених владних повноважень і предмета ведення, а також потребу у ґрунтовних правових знаннях, уміннях і навичках при здійсненні ними своїх функцій, запропоновано правову культуру офіцерів, залежно від рівня і глибини пізнання ними правових явищ, виділити в окрему групу. Цю статусну правову культуру позначено як компетентну правову культуру. Компетентна правова культура військовослужбовців є особливим видом статусної правової культури, що формується у офіцерського складу Збройних Сил України.

У ***підрозділі 3.2. "Поняття й особливості правосвідомості військовослужбовців. Компетентна правосвідомість офіцерів"*** надано характеристику правосвідомості військовослужбовців, розкрито особливості правосвідомості офіцерського складу.

Правосвідомість є одним із основних структурних елементів статусної правової культури військовослужбовців. У Збройних Силах України повсякденний рівень правосвідомості притаманний рядовому і сержантському складу. Уявлення про право у цих військовослужбовців обмежується знаннями

окремих норм військового законодавства, що безпосередньо регулюють їх діяльність і взаємовідносини з іншими військовослужбовцями. У їх правосвідомості відзначається переважання психологічних компонентів. Професійна правосвідомість у Збройних Силах України є властивою офіцерам, що мають юридичну освіту і практикують у галузі права. Раціональні компоненти правосвідомості цієї категорії офіцерів займають головне місце і вирізняються системністю й конкретністю. Носіями і генераторами наукового рівня правосвідомості в армії є учені-правознавці, що присвятили себе Збройним Силам. Правосвідомість цієї категорії військовослужбовців характеризується високим рівнем відбиття правової дійсності, глибоким проникненням у сутність правових явищ.

Особливості правосвідомості офіцерів зумовлені наявністю двох специфічних ознак: спеціальний суб'єкт (офіцер наділений компетенцією) і спеціальний об'єкт відбиття у правосвідомості (особливості нормативно-правового регулювання у сфері оборони держави і функціонування Збройних Сил України). Офіцерському складу властива компетентна правосвідомість, її вирізняє високий рівень інформованості носіїв у сфері оборони держави і управління Збройними Силами. Компетентна правосвідомість припускає володіння систематизованими знаннями, уміннями і навичками, необхідними для успішного здійснення діяльності офіцерським складом у межах його компетенції.

У ***підрозділі 3.3. "Правове мислення і його роль у правовій культурі офіцерського складу Збройних Сил України"*** проаналізовано теоретичні аспекти правового мислення, розглянуто особливості правового мислення офіцерів Збройних Сил України.

Зазначено, що уміння виявляти й оцінювати проблемні правові ситуації вимагає від офіцерського складу певного рівня знання права, механізмів його дії, умов його реалізації і пов'язано із специфічними статусними характеристиками цієї категорії військовослужбовців. У динаміці правового мислення офіцера важливим етапом є формулювання правового завдання. За допомогою сформульованих правових завдань офіцер отримує уявлення про те, що він повинен робити у відповідних правових ситуаціях, яким чином його дії позначаться на стані законності і правопорядку у військовій частині. Найбільш важливим результатом правового мислення офіцера є правове рішення, під яким розуміють одягнені у певну форму висновки про можливість використання правових засобів для вирішення проблемних ситуацій, з урахуванням наявного фактичного складу, обставин, що породжують певні правовідносини.

Основною функцією правового мислення є інтерпретаційна функція. У процесі інтерпретації відбуваються осмислення, освоєння, розуміння офіцерами військово-правових стосунків. Офіцер, інтерпретуючи норму військового права, повинен знайти "золоту середину" між формальністю, загальністю закону та індивідуальними, особливими рисами конкретного випадку; між справедливістю відплати і догматичністю права.

У ***підрозділі 3.4. "Правовий менталітет офіцерів"*** здійснюється аналіз категорій "менталітет" і "правовий менталітет", розкривається зміст правового менталітету офіцерського складу Збройних Сил України.

У структурі правового менталітету виокремлюють три основні компоненти: емоційний, вербальний і поведінковий. Передусім, правовий менталітет проявляється в діях, у певних стереотипах поведінки.

Зазначено такі прояви правового менталітету, що визначають зміст і характер будь-якої політико-правової системи: правові символи, правові установки й цінності, юридичні традиції й ритуали. Усе життя офіцера пронизане символами, що мають юридичний зміст. Військова форма одягу, знаки розрізнення, нагороди, емблеми не лише виділяють офіцера серед інших громадян, але й визначають його правовий статус. Накази, розпорядження, команди є також своєрідними вербальними символами, які організовують військову діяльність, забезпечують дисципліну, правопорядок і стійке управління у Збройних Силах. Офіцер не лише відповідає за свій особовий склад, він також підпорядкований по службі вищестоящому командуванню. З курсантської лави майбутньому офіцерові прищеплюється почуття поваги до старших за званням, обов'язок виконувати накази. Вимогливість і сумлінність – дві протилежні за змістом величини, які гармонійно поєднуються в характері офіцера, підкреслюють його правовий менталітет. Символи, правові установки і цінності, правові традиції і ритуали знаходяться у постійній взаємодії, визначають характер і специфіку один одного, забезпечуючи збереження ментальних складових офіцерського корпусу.

У сучасних політичних та економічних умовах саме правовий менталітет офіцерів, сформований впродовж тривалого часу, сприяє збереженню їх професійної спільності та забезпечує життєздатність українських Збройних Сил.

Четвертий розділ "Рівень і шляхи формування правової культури офіцерського складу Збройних Сил України" складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу результатів конкретно-соціологічного дослідження правової культури офіцерів Збройних Сил України, а також питанням формування й підвищення їх правової культури.

У ***підрозділі 4.1. "Конкретно-соціологічне дослідження правової культури офіцерського складу Збройних Сил України"*** на підставі результатів, отриманих у процесі письмового анкетного групового опитування, виокремлено рівні правової культури офіцерів.

З метою отримання ряду показників, що дозволяють здійснити оцінку якісного стану правової культури офіцерів Збройних Сил України, автором спільно з Регіональним центром вивчення громадської думки "Аспект" (м. Білгород-Дністровський Одеської області), в період з 23 липня по 12 серпня 2010 р., здійснено конкретно-соціологічне дослідження, в процесі якого було опитано 340 (176 старших і 164 молодших) офіцерів.

Для здійснення дослідження було розроблено просторову модель правової культури індивіда. В основу моделі простору правової культури індивіда покладено поширене положення про трикомпонентну структуру правової культури: когнітивний, аксіологічний і поведінковий компоненти.

У результаті здійсненого соціологічного дослідження встановлено:

низький рівень правової культури, властивий кожному четвертому офіцерові (серед учасників опитування їх 27%). Він характеризується негативною (у різних поєднаннях) спрямованістю нормативно-ціннісного вектора, негативними правовими установками особи і низькою правовою компетентністю військовослужбовців (середнє значення показника правової компетентності у цій категорії – 0,45 за шкалою від 0 до 1);

середній рівень правової культури, властивий основній масі офіцерів (68%). Для цього рівня характерною є висока доля правового акціденталізма – поєднання переконаності у необхідності соціальних норм за відсутності вироблених психологічних програм правомірної поведінки. Рівень правової компетентності цієї категорії є невисоким (показник по цьому сегменту масиву – 0,53);

високий рівень правової культури, притаманний лише 5% опитаних офіцерів. Ця категорія тяжіє до соціально активної правової поведінки. Показник правової компетентності у цій категорії – найвищий серед учасників опитування (середнє значення – 0,63).

Слід зазначити, що певна частина офіцерів має негативні як ціннісні установки, так і поведінкові орієнтації (16% респондентів). Правова культура цих офіцерів позначена як негативна правова культура.

Загальний рівень правової культури офіцерів у рамках здійсненого дослідження уявляється досить низьким (сумарне значення індексу правової культури – 0,57, яке є близьким до знайденого емпіричним шляхом порогового значення низького рівня правової культури – 0,5).

Підрозділ 4.2. "Особливості правової соціалізації в умовах проходження військової служби" містить аналіз правової соціалізації військовослужбовців. Звернено увагу на специфіку правової соціалізації офіцерів і курсантів вищих військових навчальних закладів.

Формування правової культури особи, її правової активності багато в чому пов’язано з процесом правової соціалізації. Процес правової соціалізації військовослужбовця обумовлений специфікою функціонування цього інституту. Об’єктивна необхідність у жорсткому і повному врегулюванні правовими нормами всіх аспектів діяльності Збройних Сил визначає соціалізаційні процеси в армійському середовищі як правові.

У процесі правової соціалізації формується особа військовослужбовця, відбувається його адаптація до нормативних вимог, що визначають умови й особливості військового життя. Адаптація до умов військової служби майбутніх офіцерів здійснюється у вищих військових навчальних закладах України. На цьому етапі правової соціалізації курсант набуває певних правових статусів і засвоює їх: учень, підлеглий, днювальний, караульний, командир підрозділу тощо. Освоєння цих статусів, прийняття військово-правових цінностей як власних сприяють формуванню особливого шару правової культури.

Після присвоєння курсантові офіцерського звання процес правової соціалізації не припиняється. Військова служба як соціальний інститут соціалізуюче впливає на офіцерський склад. Офіцер включається у нові мікро- і

макрогрупи, засвоює нові соціальні ролі і правові статуси: командир, начальник, фахівець, інженер, педагог, службова особа караулу і добового наряду тощо. Підсумком правової соціалізації офіцера є формування специфічних особових якостей, необхідних для повноцінного виконання ним обов'язків, пов'язаних із забезпеченням захисту держави.

У ***підрозділі 4.3. "Поняття і форми правового виховання офіцерського складу Збройних Сил України"*** здійснено аналіз основних форм правового виховання офіцерів, виокремлено значення правового виховання у формуванні й підвищенні рівня статусної правової культури офіцерів.

Правове виховання є цілеспрямованою діяльністю по трансляції правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого.

Правовим вихованням охоплюються всі категорії військовослужбовців. Зазначено, що від того, як поставлена робота щодо правового виховання з офіцерами, значною мірою залежить її ефективність у цілому. Це пов'язано з тим, що офіцерський склад постійно займається навчанням і вихованням підпорядкованих військовослужбовців і несе відповідальність за всі сторони їхнього життя. Тому офіцери повинні не лише самі бути прикладом бездоганного дотримання вимог законів, військової присяги і військових статутів, але й усією своєю діяльністю домагатися цього від підлеглих.

Нині спостерігається зниження рівня правової культури офіцерського складу Збройних Сил України. Одним із шляхів виходу із цієї ситуації може бути вдосконалення системи правового виховання. При аналізі форм правового виховання офіцерів звернено увагу на правове навчання, правову пропаганду, правове інформування, юридичну практику, безпосередню реалізацію права і самовиховання. Безпосередньою метою правового виховання є накопичення правових знань у офіцерського складу, а кінцевою метою – підвищення рівня їхньої правової культури. Досягнення цієї мети сприятиме зміцненню військової дисципліни й підвищенню бойової готовності Збройних Сил України.

ВИСНОВКИ

Найбільш важливими результатами здійсненого дослідження правової культури офіцерів слід вважати:

1. Методологічною основою вивчення правової культури є інформаційно-семіотичний підхід, який дозволив більш глибоко проникнути у сутність правової культури, осмислити правову спадщину народу, розширити сферу явища, що вивчається, включивши до нього не лише позитивні, але й негативні прояви правової дійсності.

2. Під правовою культурою військовослужбовців слід розуміти правову інформацію яка зберігається й накопичується в середовищі військовослужбовців за допомогою знакових засобів.

3. Правова культура військовослужбовців Збройних Сил України безпосередньо пов'язана із їх правовим статусом. Статусна правова культура

військовослужбовців є станом їх правового розвитку, вираженим у рівні знань, та розуміння військовослужбовцями своїх статусних прав і обов'язків, а також у їх правовій поведінці. Функціями статусної правової культури військовослужбовців є: інформаційно-правова, регулятивна, комунікативна, ціннісно-нормативна, правосоціалізаторська.

4. Під правовими традиціями офіцерів Збройних Сил України слід розуміти ті, що історично склалися і що передавані з покоління в покоління професійні і моральні правила, що стали звичаєм для поведінки офіцерського складу у бойовій обстановці і в мирний час, як правило, закріплені у нормах військового права.

5. Введення категорії "правові аномалії" дозволило виокремити негативний пласт правової культури. До правових аномалій у правовій культурі військовослужбовців Збройних Сил України віднесено: правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий інфантилізм, правову демагогію.

6. Компетентна правова культура офіцерського складу Збройних Сил України являє собою стан правового розвитку, виражений у певному рівні правової свідомості і військово-професійної діяльності, пов'язаної з реалізацією і застосуванням норм військового права офіцерами у межах їх компетенції.

7. Компетентна правосвідомість офіцерів Збройних Сил України включає правові знання, емоційно-чуттєві і вольові стани, а також ціннісні орієнтації, що виражають ставлення офіцерського складу до діючого права й успішного здійснення ними професійній діяльності.

8. Правове мислення офіцерського складу Збройних Сил України має певні відмітні особливості. Воно є здатністю розуміння офіцерами юридично значущих аспектів життя і діяльності військової організації, що дозволяє їм орієнтуватися у правових ситуаціях відповідно до їх правового статусу і компетенції.

9. Правовий менталітет офіцерського складу Збройних Сил України необхідно розглядати як системотвірний чинник складу думок, душевного складу українських офіцерів. Він лежить в основі їх статусної правової культури, правосвідомості, поведінки, діяльності, спілкування. Правовий менталітет проявляється, передусім, у стереотипах правового мислення і поведінки. Будучи закріпленим у морально-нормативних формах, він набуває вигляду правових традицій, ритуалів і звичаїв.

10. У рамках проведеного соціологічного дослідження доля офіцерського складу, що має як негативні нормативно-ціннісні орієнтації, так і негативні поведінкові установки, становить 16%. Правова культура цієї категорії офіцерів позначена як негативна правова культура, що підтверджує теоретичні положення дисертації.

11. Правову соціалізацію офіцера Збройних Сил України спрямовано на: а) адаптацію офіцера до специфічних умов діяльності військової організації, освоєння службово-професійних ролей, засвоєння нормативного регулювання всіх сфер військово-службової діяльності; б) інтеграцію всередині контактної соціальної спільності (взвод, рота, колектив офіцерів військової частини, штабу тощо), визначення свого правового статусу в груповому просторі; в) засвоєння правових норм, цінностей, правових традицій тощо, перетворення їх на внутрішні,

інтеріоризовані регулятори правової поведінки всередині соціальної спільності; г) орієнтацію у правовому просторі шляхом формування власної системи ціннісних установок, стратегічних життєвих цілей і засобів їх досягнення у багаторівневій перспективі.

12. Основними формами правового виховання офіцерів є: правове навчання, правова пропаганда, юридична практика, безпосередня реалізація права й самовиховання. Безпосередньою метою правового виховання офіцерів слід вважати накопичення у них правових знань, а кінцевою метою – підвищення рівня їх статусної правової культури.

З урахуванням актуальності питань, зазначених у досліджені, пропонуються такі рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України:

доповнити п. 2 ст. 4 Закону України "Про культуру" новою частиною такого змісту: "- збереження та розвитку культурних традицій у Збройних Силах та інших військових формуваннях України";

затвердити "Концепцію розвитку культури у Збройних Силах та інших військових формуваннях України", в якій передбачити питання культурної спадщини українського війська, патріотичного та правового виховання військовослужбовців;

видати наказ "Про формування правової культури військовослужбовців Збройних Сил України", в якому окрему увагу приділити правовій культурі офіцерів Збройних Сил України як складовій підвищення престижу військової професії, авторитету української армії, боєздатності Збройних Сил України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У фахових виданнях:

1. Скурихин С. Н. Правовая культура военнослужащих в Украине / С. Н. Скурихин // Юридический вестник. – 2003. – № 1. – С. 71–75.

2. Скуріхін С. М. Особливості правової культури військовослужбовців / С. М. Скуріхін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. М. О. Баймуратов]. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 18. – С. 101–105.

3. Скуріхін С. М. Правове виховання військовослужбовців / С. М. Скуріхін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. М. О. Баймуратов]. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 21. – С. 105–110.

4. Скуріхін С. М. Правове виховання військовослужбовців: поняття і система / С. М. Скуріхін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.]. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – Вип. 22. – С. 63–69.

5. Скуріхін С. М. Правова культура та правове життя / С. М. Скуріхін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов

(голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов]. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 25. – С. 89–93.

6. Скурихин С. Н. Правовая культура: ценности и антиценности / С. Н. Скурихин // Митна справа. – 2005. – № 3. – С. 67–71.

7. Скуріхін С. М. Правовий менталітет офіцерів Збройних Сил України / С. М. Скуріхін // Право України. – 2006. – № 3. – С. 109–112.

8. Скурихин С. Н. Особенности правосознания командного состава Вооруженных Сил Украины / С. Н Скурихин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов]. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – Вип. 27. – С. 340–346.

9. Скуріхін С. М. Правові аномалії та їхній прояв у діяльності Збройних Сил України / С. М. Скуріхін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов]. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – Вип. 36 – С. 165–173.

10. Скуріхін С. М. Функціональний аспект правової культури військовослужбовців / С. М. Скуріхін // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського : [зб. наук. праць / гол. ред. Н. В. Багров та ін.]. – Сімферополь : Таврійський національний університет, 2009. – Т. 22. – № 1. – С. 349–355.

В інших виданнях:

11. Скуріхін С. М. Правосвідомість та правова культура військовослужбовців / С. М. Скуріхін // Богуцький П. П. Основи військового права України : курс лекцій / П. П. Богуцький, С. М. Скуріхін. – О. : Фенікс, 2010. – С. 86–110.

12. Скуріхін С. М. Правовий менталітет офіцерів – консолідуюча сила Збройних Сил України / С. М. Скуріхін // Право військової сфери. – 2009. – № 11. – С. 12–14.

13. Скуріхін С. М. Правовий нігілізм та особливості його прояву в діяльності Збройних Сил України / С. М. Скуріхін // Тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конференції "Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє" Т. 2. : Наукове видання. – К. : ВІ КНУ, 2008. – С. 127–129.

АНОТАЦІЯ

Скуріхін С. М. **Правова культура офіцерського складу Збройних Сил України.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет "Одеська юридична академія", Одеса, 2011.

Дисертація є першим загальнотеоретичним дослідженням правової культури офіцерського складу Збройних Сил України.

У роботі правова культура військовослужбовців Збройних Сил України визначена не просто як правова субкультура стійкої соціальної групи, а як статусна правова культура.

Специфіка військової служби, а також статусні характеристики офіцерського складу Збройних Сил України дозволили зробити висновок, що їх статусна правова культура, формуючись безпосередньо у практиці реалізації військового права, передбачає більш глибоке знання законодавства, але тільки в межах компетенції. Правову культуру офіцерів визначено як компетентну, під якою слід розуміти стан правового розвитку, що виражений у певному рівні правової свідомості і військово-професійної діяльності, пов'язаної з реалізацією і застосуванням норм військового права офіцерами у межах їх компетенції.

Здійснено аналіз структурних компонентів правової культури офіцерів та досліджено умови і шляхи формування й підвищення правової культури офіцерів.

Ключові слова: інформаційно-семіотичний підхід, статусна правова культура військовослужбовців, правові традиції у правовій культурі військовослужбовців, правові аномалії у правовій культурі військовослужбовців, правосвідомість офіцерів, правове мислення офіцерів, правовий менталітет офіцерів, компетентна правова культура офіцерів, правова соціалізація офіцерів, правове виховання офіцерів.

АННОТАЦИЯ

Скурихин С. Н. **Правовая культура офицерского состава Вооруженных Сил Украины.** – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет "Одесская юридическая академия", Одесса, 2011.

Диссертация является первым общетеоретическим исследованием правовой культуры офицерского состава Вооруженных Сил Украины.

Центральное место в исследовании занимает информационно-семиотический подход, использование которого позволило глубже проникнуть в сущность правовой культуры, расширить сферу изучаемого явления, выделить специфику и содержание правовой культуры офицерского состава Вооруженных Сил Украины.

Под правовой культурой военнослужащих следует понимать правовую информацию, которая сохраняется и накапливается в среде военнослужащих с помощью знаковых средств. Содержание правовой культуры военнослужащих рассмотрено через такие структурные компоненты: идеолого-психические – правосознание, правовое мышление, правовой менталитет, правовые аномалии; нормативные – правовые тексты; поведенческие – правовое поведение; объективированные – правовые традиции.

Отмечено, что правовая культура военнослужащих непосредственно связана с их правовым статусом. Правовая культура военнослужащих Вооруженных Сил Украины определена как статусная правовая культура. Статусная правовая культура военнослужащих представляет собой состояние их правового развития,

выраженное в уровне знания и понимания военнослужащими своих статусных прав и обязанностей, а также в их правовом поведении.

Под правовыми традициями офицерского состава Вооруженных Сил Украины следует понимать исторически сложившиеся и передаваемые из поколения в поколение профессиональные и моральные правила, ставшие обычаем для поведения офицерского состава в боевой обстановке и в мирное время, как правило, закрепленные в нормах военного права.

Введение категории "правовые аномалии" позволило выделить негативный пласт правовой культуры. Правовые аномалии связаны не только с деформациями правосознания, но и с ментальными особенностями этноса, социальной группы; правовыми традициями; способами выражения мысли и т.д. В структуре правовых аномалий выделены такие явления как правовой нигилизм, правовой идеализм, правовой инфантилизм, правовая демагогия. Каждая из этих форм правовых аномалий в той или иной мере находит проявление в Вооруженных Силах Украины, однако наиболее опасной правовой аномалией следует считать правовой нигилизм.

Специфика воинской службы, а также статусные характеристики офицерского состава Вооруженных Сил Украины позволили сделать вывод о том, что их статусная правовая культура, формируясь непосредственно в практике реализации военного права, характеризуется глубоким знанием законодательства, но только в пределах своей компетенции.

Компетентная правовая культура офицеров представляет собой состояние правового развития, выраженное в определенном уровне правового сознания и военно-профессиональной деятельности, связанной с реализацией и применением норм военного права офицерским составом в пределах их компетенции.

Осуществлено исследование особенностей правосознания, правового мышления, правового менталитета офицеров Вооруженных Сил Украины.

Автором проведено конкретно-социологическое исследование уровня правовой культуры офицерского состава, результаты которого подтвердили теоретические положения диссертации.

Формирование правовой культуры офицера, его правовой активности во многом связано с процессом правовой социализации. Важным итогом правовой социализации, является ориентация офицера на правомерное поведение. В процессе анализа форм правового воспитания офицеров обращено внимание на правовое обучение, правовую пропаганду, правовое информирование, юридическую практику, непосредственную реализацию права и самовоспитание.

Ключевые слова: инвормационно-семиотический подход, статусная правовая культура военнослужащих, правовые традиции в правовой культуре военнослужащих, правовые аномалии в правовой культуре военнослужащих, правосознание офицеров, правовое мышление офицеров, правовой менталитет офицеров, компетентная правовая культура офицеров, правовая социализация офицеров, правовое воспитание офицеров.

SUMMARY

Skurikhin S.N. **Legal culture of the officers of the Armed Forces of Ukraine.** – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Law) on the specialty 12.00.01 – Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Doctrines. – The National University "Odessa Law Academy", Odessa, 2011.

The dissertation is the first general theoretic research of legal culture of the officers of the Armed Forces of Ukraine.

In this work the legal culture of servicemen of the Armed Forces of Ukraine is defined not just as a legal subculture of steady social group, but as a status legal culture.

Both specific characteristics of military service and the status characteristics of the officers of the Armed Forces of Ukraine led to the conclusion that their status legal culture, formed directly in practice of realization of military law, is characterized by a profound knowledge of legislation, but only within their own competence. The legal culture of the officers is marked as competent. It is a certain level of legal consciousness and military-professional activity related to realization and application of the rules of military law by officers within the limits of their competence.

The analysis of structural components of legal culture of the officers has been conducted. The conditions and ways of forming and increasing of legal culture of the officers has been drawn attention to as well.

Keywords: informative-semiotic approach, status legal culture of servicemen, legal traditions in the legal culture of servicemen, legal anomalies in the legal culture of servicemen, legal consciousness of officers, legal thinking of officers, legal mentality of officers, competent legal culture of officers, legal socialization of officers, legal education of officers.